

УДК 330.313

Оцінка сучасного стану відтворення основного капіталу

Васюник Т.І.

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки
Львівського торговельно-економічного університету

У статті обґрунтовано алгоритм аналізу стану основного капіталу та формування витрат на його утримання. Подано характеристику показників, які розкривають зміст статті, а саме характеристика показників формування, руху і оновлення основних засобів, що безпосередньо характеризують стан основного капіталу. На основі проведеного дослідження встановлено, що основними причинами відставання капіталоозброєності України є високий ступінь морального зносу основних засобів, недостатні темпи їх оновлення та низька інвестиційна активність.

Ключові слова: основний капітал, державне регулювання, ступінь зносу, відтворення, нагромадження.

Васюник Т.И. ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОСНОВНОГО КАПИТАЛА

В статье обоснован алгоритм анализа состояния основного капитала и формирования расходов на его содержание. Дана характеристика показателей, раскрывающих содержание статьи, а именно характеристика показателей формирования, движения и обновления основных средств, непосредственно характеризующих состояние основного капитала. На основе проведенного исследования установлено, что основными причинами отставания капиталовооруженности Украины являются высокая степень морального износа основных средств, недостаточные темпы их обновления и низкая инвестиционная активность.

Ключевые слова: основной капитал, государственное регулирование, степень износа, воспроизведение, накопление.

Vasyunyk T.I. VALUATION OF MODERN CONDITIONS OF CAPITAL REPRODUCTION

In the article the algorithm for the analysis of capital formation and maintenance costs are proved. The characteristic of indicators is submitted, that reveal of the content of the article: indicators of formation, movement and fixed assets that directly characterize the state capital. On the basis of the study it is founded that the main reasons for lagging Ukraine's capital is a high degree of moral depreciation, slow pace of updates and low investment activity.

Keywords: capital, government regulation, degree of depreciation, reproduction, accumulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне розуміння торії відтворення основного капіталу неможливе без аналізу і оцінки сучасного стану його відтворення, який передбачає розуміння процесу формування і регулювання основного капіталу. Це викликано тим, що система відтворення основного капіталу утворює основу, яка поєднує елементи виробництва, споживання та нагромадження в межах єдиного процесу обороту основного капіталу. Як зазначає Б. Кваснюк, «однією із вирішальних умов поступального економічного розвитку є прогресивна політика нагромадження, що закладає оптимальні параметри відтворення основного капіталу» [1, с. 189].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів аналізу та оцінки відтворення основного капіталу здійснили такі вчені, як, зокрема, В. Александров, В. Базилевич, О. Болховітинов, А. Гальчинський, В. Гейець, А. Гриценко, П. Єщенко, М. Звєряков, Б. Кваснюк, С. Кіреєв, О. Кундицький,

І. Крючков, В. Мандибур, М. Меламед, В. Мунтіян, І. Малий, А. Ревенко, Л. Федулов.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування алгоритму аналізу стану основного капіталу та формування витрат на його утримання. Для досягнення мети необхідно розрахувати ряд показників та проаналізувати їх динаміку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомою є теза про те, що важливою умовою подолання техніко-технологічного відставання України, падіння обсягів виробництва продукції, погіршення добробуту населення є кількісне і якісне зростання продуктивних сил суспільства, основною частиною яких є основний капітал. Таким чином, основний капітал національної економіки призначений для комплексного вирішення виробничих і соціально-економічних проблем, найважливішими серед яких є забезпечення проведення виробничо-господарської діяльності та виконання технологічних процесів, підвищення продуктивності праці та зростання ефективності господарювання. Крім

того, основний капітал є індикатором розвитку процесу праці в межах всієї національної економіки, оскільки завдяки йому формується ступінь механізації та автоматизації виробництва, забезпечується своєчасне і якісне виконання виробничих завдань. Ми цілком погоджуємось з думкою тих дослідників, які стверджують: «Якщо вчора ще можливо було вийти на високі темпи росту за рахунок завантаження виробничих потужностей, то сьогодні фактор основного капіталу, його оновлення стає жорстким обмеженням економічного розвитку» [2, с. 63].

У цьому випадку можемо спостерігати свого роду ланцюгову реакцію. Сутність її полягає в тому, що активізація процесів нагромадження визначається взаємоузгодженістю інтересів як інвесторів, так і підприємців, що приводить до активізації економічної активності, пов'язаної із відтворенням основних засобів, яка виступає каталізатором інвестиційних процесів.

Незаперечним є той факт, що відтворення основного капіталу є неможливим за умови, коли нагромадження основного капіталу є недостатнім.

Як зазначалося вище, для забезпечення відтворення основного капіталу велике значення має вивчення його стану та розуміння формування витрат на його утримання. Це дослідження доречно проводити, використовуючи такий алгоритм (рис. 1).

Опрацювання сучасної економічної літератури засвідчило, що сьогодні вченими досліджено й обґрунтовано безліч показників, які дають змогу оцінити сучасний стан і відтворення основного капіталу. Водночас значне зменшення ролі державного регулювання

і фінансування відтворювальних процесів, відсутність стабільності, розвиток глобалізаційних процесів в економічній системі держави обумовлює необхідність удосконалення і критичного аналізу системи показників, яка переважно розроблена за часів існування в умовах адміністративно-планової економічної системи. Найбільш вагомими показниками, які розкривають зміст дослідження цієї статті, є показники формування, руху і оновлення основних засобів, що безпосередньо характеризують стан основного капіталу.

На думку автора, найбільш вагомими показниками, які характеризують стан відтворення основного капіталу, є показники їх руху і оновлення, до яких належать коефіцієнти оновлення, зростання, ліквідації, зносу, придатності. Аргументом на користь цих показників є те, що вони характеризують склад і структуру основних засобів, а також репрезентують їх динаміку в певному часовому проміжку. Щодо нормативного значення цих показників, то чітких, загальних норм не існує, а все залежить від галузі і виду діяльності використання основного капіталу, де існують рекомендовані нормативні межі варіації цих показників. Слід зазначити, що ці межі залежать від низки факторів, визначальними серед яких є складність технології виробництва, ступінь впливу науково-технічного прогресу на продукцію, що випускається, технічні характеристики устаткування і нормативні терміни його служби тощо. Ще однією особливістю визначення вищезазначених показників є те, що існує неоднозначність підходів до їхнього тлумачення і виміру. Це, зокрема, виявляється в тому, що окремі науковці коефіцієнт уведення ототожнюють з коефіцієнтом оновлення, а

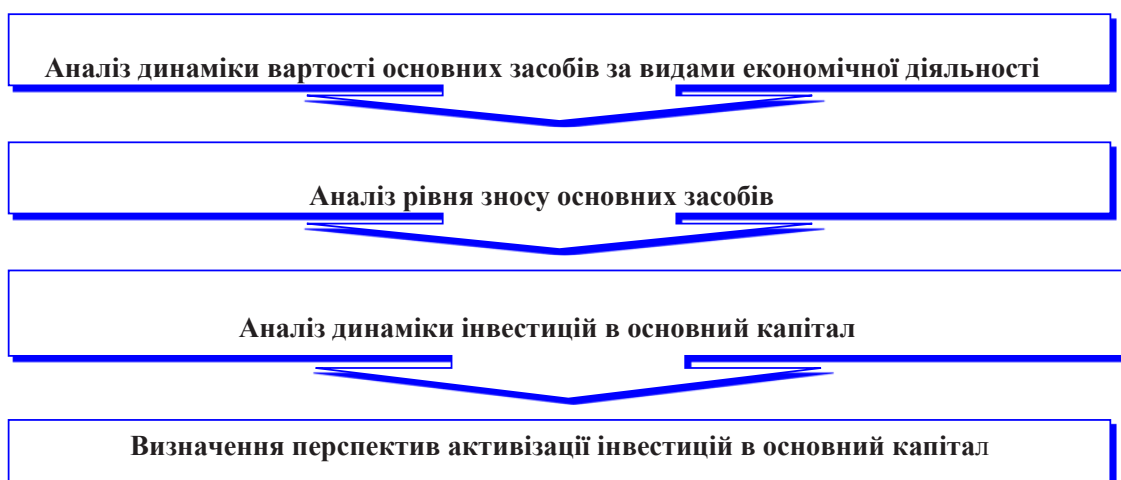

Рис. 1. Алгоритм аналізу стану основного капіталу та формування витрат на його утримання (розробка автора)

коефіцієнт ліквідації взагалі не виокремлюють. Водночас, на думку окремих науковців, застосування коефіцієнта ліквідації є необхідною умовою під час дослідження технічного оновлення виробництва, оскільки це підвищує об'єктивність процесу оцінки і забезпечує його комплексність. Аргументуючи свою точку зору, вони показують, що, оцінюючи вартість основних засобів, які вибули з виробничого процесу, коефіцієнт ліквідації не відображає об'єктивної необхідності і готовності підприємства до здійснення технічного оновлення. Таку ситуацію пов'язують з тим, що до основних засобів, які вибувають, належать ліквідоване устаткування, а також основні засоби, які передано на баланс іншої організації (реалізоване устаткування) і законсервоване устаткування, що не є списаним з балансу. Ліквідації підлягає морально застаріле, непридатне для подальшого використання устаткування, якщо його оновлення неможливе чи недоцільне (чи не підлягає реалізації), а також будівлі і споруди, що ліквідуються у зв'язку з будівництвом нових об'єктів. Вибулі, але не ліквідовані основні засоби можуть бути реалізовані іншим підприємствам, однак можуть залишатися на обліку підприємства і розташовуватися на його території. Остання форма вибуття основних засобів є найбільш несприятливою для реалізації технічного оновлення, тому що неліквідоване і нереалізоване устаткування продовжує перебувати на балансі у підприємстві і займає корисні виробничі площі. У сучасних умовах доцільним є застосування в системі оперативного управління коефіцієнта оптимального вибуття устаткування, який можна визначити як співвідношення коефіцієнта фактичного вибуття основних засобів і його нормативного значення. Цей показник є критерієм раціональності процесів вибуття основних засобів. Проте практичне застосування такого показника ускладнено у зв'язку з необхідністю встановлення нормативних значень вибуття основних засобів. Щодо співвідношення коефіцієнта ліквідації і коефіцієнта вибуття, то вони є, з одного боку, взаємозалежними, а з іншого – різними показниками руху основних засобів. На нашу думку, такий підхід до дослідження процесів відтворення основного капіталу не є повним і всебічним. Ми підтримуємо тих науковців, які пропонують для об'єктивного відображення процесів відтворення враховувати коефіцієнт уведення нових основних засобів (якості оновлення) [3, с. 207]. Впровадження цього показника викликано тим,

що в сучасній економічній ситуації у виробничий процес упроваджується устаткування, яке вже було в експлуатації. Це обумовлює необхідність диференціації коефіцієнта уведення і коефіцієнта оновлення як показників, які характеризують різні економічні процеси. Якщо показник уведення розраховується як відношення вартості основних засобів, що вводяться, за певний період до вартості основних засобів на кінець періоду, то коефіцієнт оновлення – як відношення вартості нових основних засобів, що вводяться за певний період, до вартості основних засобів на кінець періоду. З метою забезпечення об'єктивності і конкретності оцінки стану основного капіталу і процесів його оновлення доцільним є використання коефіцієнта якості оновлення, що становить відношення вартості нових введених у дію основних засобів до загальної вартості основних засобів, уведених у виробництво у звітному році.

Економічна значимість цього коефіцієнта полягає в тому, що він показує частку нових основних засобів у загальній вартості введених і визначається як співвідношення вартості нових основних засобів, що вводяться за певний період, до вартості основних засобів, що вводяться за певний період. Оптимальне значення цього показника дорівнює одиниці. Мають рацію ті науковці, які вважають, що перевагами його є те, що він може бути розрахований на основі наявних даних, які використовуються для визначення показників руху і оновлення основних засобів, а також можливість установа для нього оптимального значення [3, с. 207–208].

Аналогічно пропонується розраховувати показник структури вибуття основних засобів шляхом ділення вартості ліквідованих основних засобів на загальну вартість основних засобів, що вибувають. Цей показник дає можливість встановити структуру вибуття основних засобів, виділивши основні його напрями, такі як ліквідація, реалізація і консервація устаткування. Крім того, можна розраховувати такі структурні показники, як частка ліквідації, реалізації і консервації основних засобів у сукупному вибутті. Особливу увагу варто звернути на частку законсервованого устаткування у сукупному вибутті, оскільки цей показник може характеризувати як технічний потенціал економіки, так і її «баласт». У випадках, коли витрати на модернізацію такого устаткування є економічно необґрунтованими, необхідне здійснення оперативної ліквідації або реалізації.

Як показує статистика, протягом 2000–2015 рр. відбулося зростання вартості основних засобів загалом по економіці України майже в 3,25 рази. Зростання відбулося за всіма видами економічної діяльності, причому воно склало від 1,17 рази з державного управління до 9,46 рази у сферах надання комунальних та індивідуальних послуг, а також культури й спорту. Нерівномірність зміни вартості основних фондів за окремими видами економічної діяльності привела до істотної зміни структури основних засобів за вартістю.

Аналіз показав, що у 2000 р. найбільшу частку складав основний капітал промисловості (34,4%), а у 2015 р. 54,7% усього основного капіталу припадало на транспорт і зв'язок. За досліджуваний період частка основних засобів у цьому виді діяльності збільшилася в майже в 2,6 рази.

Одним із основних показників, який характеризує забезпеченість основними засобами, є показник капіталоозброєності, що свідчить про те, яка вартість основних виробничих засобів припадає на одного працівника. Цей показник в Україні у 2014 р. був максимальним і складав 63 941 тис. дол. США / 1 пр. Проте якщо його порівняти з аналогічними в світі, то можна зауважити, що у розвинених країнах капіталоозброєність праці безперервно зростає. Так, у США у 2011 р. вона склала 221,6 тис. дол. США / 1 пр. [4, с. 20]. Крім того, визначені показники капіталоозброєності мають бути скориговані на показник зносу основних засобів у національній

економіці. Тому державне регулювання відтворення основного капіталу має виходити із випереджаючих темпів оновлення основних засобів, оскільки це є ключовою умовою економічного піднесення в Україні. Динаміка основного капіталу за видами економічної діяльності, що характеризує різкий спад його обсягів, показана у табл. 1.

Погоджуємося з думкою про те, що основними причинами відставання капіталоозброєності України є високий ступінь морального зносу основних засобів, недостатні темпи їх оновлення та низька інвестиційна активність [5, с. 196].

Через високий рівень морального і фізичного зносу основного капіталу як ніколи постає проблема активізації відтворювальних процесів, пов'язаних з основним капіталом. Досвід розвинутих країн показує, що постійні відтворювальні процеси у будь-якій національній економіці стають можливими, коли забезпечується належний рівень витрат на утримання основного капіталу. Тобто йдеться про інвестиції в основний капітал, які є джерелом ефективного відтворення основних засобів і переходу виробництва на рівень високотехнологічного розвитку. Інвестиції в основний капітал у промислово розвинутих країнах складають понад 20% від ВВП. В Україні цей показник за останні роки має тенденцію до скорочення. Так, якщо у 2010 р. він становив 18,1% то у 2014 р. – 14,2%. Хоча показник інвестицій в Україні майже такий, як у розвинутих країнах, проте слід мати на увазі, що розвинуті

Таблиця 1

Динаміка основного капіталу у 2000–2015 рр.*

Показники	Рік							
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вартість основних засобів у фактичних цінах, млн. грн.	828 822	1 276 201	6 648 861	7 396 952	9 148 017	10 401 324	13 752 117	7 641 357
Вартість основних засобів у фактичних цінах, млн. дол.	153 486	249 258	542 321	579 244	722 592	832 106	1 155 640	349 878
Капіталоозброєність, тис. дол. / 1 пр.	7 608	12 053	26 760	28 500	35 500	40 781	63 941	21 227
Ступінь зносу основних засобів, %	43,7	49,0	74,9	75,9	76,7	77,3	83,5	60,1
Капіталоозброєність, тис. дол. / 1 пр. з урахуванням зносу основних засобів	4 283	6 147	6 717	6 868	8 271	9 257	10 550	8 469

* розраховано за даними Держкомстату

країни мають сформований основний капітал та сучасну інфраструктуру, тоді як країни, що розвиваються, та країни з трансформаційною економікою потребують значних коштів для її формування. Тому в більшості країн що розвиваються, питома вага інвестицій у структурі ВВП є набагато вищою. Наприклад, у Китаї, Південній Кореї, Гонконгу цей показник сягав 30–44%. Так само в успішних європейських країнах з трансформаційною економікою він був вищим: в Угорщині він складав 22–24%, Польщі – до 23–25%, Естонії – 26–28% [3, с. 4]. На думку економістів, рівень інвестицій близько 20% ВВП для України не може

вважатися задовільним, оскільки він неспроможний забезпечити довгострокову високу позитивну економічну динаміку, зокрема через необхідність вкладання коштів у великі інфраструктурні проекти, які реальну вигоду зможуть дати лише з часом, але які є зараз критично необхідними для вітчизняної економіки загалом та нарощування інвестицій зокрема [6, с. 4].

Висновки з цього дослідження. Таким чином, збільшення обсягів та удосконалення структури інвестицій в основний капітал є головними із найважливіших завдань економічної політики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Національні заощадження та економічне зростання / за ред. Г. Кваснюка // Інститут економічного прогнозування. – К.: МП Леся, 2000. – С. 182–184.
2. Зверяков М. Інвестиційні джерела економічного зростання / М. Зверяков // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 1. – С. 63–66.
3. Міжнародний досвід формування інвестиційних потоків: аналітична доповідь // Національна безпека і оборона. – 2006. – № 6 (78). – С. 3–19.
4. Алексеев А. Российский реальный сектор – трамплин для инновационной экономики / А. Алексеев // Вестник Института Кеннана в России. – 2013. – № 23. – С. 18–27.
5. Набок Є. Стан основних засобів вітчизняних підприємств у порівнянні з досвідом розвинутих країн / Є. Набок // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2013. – № 10. – С. 194–198.
6. Інвестиції в економіку України: стан, проблеми, потреби: аналітична доповідь // Національна безпека і оборона. – 2006. – № 6 (78). – С. 3–19.